

Kirurgi for fred

Fra Nicaragua til Russland og et møte med en levende Lenin. Hjertekirurg Mons Lie har vært opptatt av å være der han kan gjøre mest mulig nytte.

Det går en rød tråd fra Lies studietid i England, via kirurgi i Nicaragua og Arkhangelsk, til hans initiativ til etableringen av et kontor for internasjonalt samarbeid ved Oslo universitetssykehus. Den nå pensjonerte hjertekirurgen siterer den cubanske frigjøringsfilosofen José Julián Martí når han oppsummerer hva som har vært sentralt gjennom et langt legeliv:

– Det ene er at det er ethvert menneskes plikt å være der du er mest nyttig. Og det andre er at hvis du kan noe som er av nytte, så sørg for å lære det bort til flest mulig. Dette er en filosofi som ble innpodet oss allerede fra studietiden, sier Lie.

Utsagnet stammer altså fra José Julián Martí, en slags Cubas Henrik Wergeland, og Mons Lie siterer dikteren på spansk før han fortsetter:

– Den kapitalistiske motsatsen til dette er at hvis du kan noe som er av nytte, så sørg for å selge det til høystbydende. Her ligger forskjellen mellom fremskritt og forsprang, sier Lie.

I 1980-årene opererte han for sandinistene i Nicaragua, og gjennom Barents-samarbeidet jobbet han i mange år for at 1,2 millioner russere skulle få et fullgodt kirurgisk tilbud ved sykehuset i Arkhangelsk. Det er åpenbart fremskritt og ikke forsprang som er hans ideal.

– Valget mellom disse to mulighetene har alltid ligget som den store utfordringen i medisin. Den er ikke blitt mindre med den teknologiske og økonomiske utviklingen av faget, kommenterer Lie.

Russiske mestere

Mons Lie er tydelig i sitt budskap. Tidvis nesten formanende, men aldri på noen måte selvhevdende eller bedrevitende. Fremtoningen er mild og vennlig.

– Det høres jo ut som om du har levd ditt liv etter prinsippene som José Julián Martí oppsummerte?

– Jeg vet ikke, nøler han. – Jeg er hjertekirurg... det er jo ikke akkurat grasrota, svarer han nøkternt.

«Mons Lie er den største filantropen jeg kjenner», har en kilde betrodd oss. Lie ser brydd ut.

– Hmm... Det vet jeg ikke. Det kan jeg ikke kommentere. Jeg tror ikke jeg er en filantrop. Det jeg synes er spennende og uhyre viktig, er at medisinske tjenester skal være tilgjengelig for alle. Det var et helt sentralt prinsipp i min studietid i Newcastle og grunnleggende for datidens National health service (NHS), forteller Lie.

Under sterk tvil og kraftig overtalelse har han gått med på å la seg portrettere under forutsetning av at vi snakker fag. Bakken er hvitkledd, og solen skinner den dagen vi har

«Når du har vist at du kan stupe fra femmeteren, skal jeg fylle vann i bassenget»

avtalt møte, på trygg faglig grunn, i museet på Ullevål. Førrige gang jeg møtte Lie, snakket vi også om legeliv i Russland. Da var det Mikael Bulgakovs *En turanusleges bekjennelser* vi delte begeistring for. Nå vil han verken snakke om russisk litteratur eller hva han liker privat. Jeg forsøker meg likevel.

– Noen har fortalt at du er glad i dyr?

Et lurt smil er alt jeg får til svar.

– Jeg har også fått fortalt at en av dine høner en gang rømte hjemmefra og stoppet Sognsvannsbanen slik at du måtte tilkalles?

– Nei, det blir en avsporing. La oss holde hønene utenfor.

Det er alt jeg får. Han lar seg ikke lokke til å dele private anekdoter. De faglige, derimot, er han rausere med, og den utrolige historien om Lenin forteller han mer enn gjerne.

Hjertekirurgi fra stupebrettet

Da Thorvald Stoltenberg i 1992 initierte Barents-samarbeidet, et fredsskapende samarbeid for vitenskapelig og kulturell utveksling, var Lie professor ved Universitetet i Tromsø. Han omtaler det som et privilegium at han fikk være med på den medisinske delen av samarbeidet – et samarbeid som kom i stand etter at Sovjetunionen gikk i oppløsning, og grensen ble åpnet. Lie hadde tidlig en finger med i spillet. Alle-rede i 1991 startet han en studentutveksling med Det medisinske fakultet ved Universitetet i Arkhangelsk, og han hadde derfor truffet sykehusdirektøren ved byens største sykehus. Han omtaler henne med stor respekt:

– Elekanida Volosevitz var selv utdannet kirurg og ble, 30 år gammel, beordret av kommunistpartiet til stillingen som direktør i 1958. Stillingen hadde hun faktisk i 50 år, frem til hun døde i 2008, forteller Lie.

– I Sovjet-tiden var all høyspesialisert medisin sentralisert til de store byene, og den var gratis. Da Sovjetunionen gikk i oppløsning, var den ikke lenger gratis. Hun skjønnte at hvis befolkningen i Arkhangelsk-regionen, et område på størrelse med Frankrike, skulle ha tilgang til hjertekirurgi, måtte de utdanne sine egne hjertekirurger, forteller Lie. Han fortsetter:

– Hun plukket deretter ut to 30 år gamle, ferdig utdannede kirurger. De fikk en begynnende utdanning i hjertekirurgi i Moskva. Dette var i form av et tre måneders opphold der de så på operasjoner og var på forelesninger.

Da de kom tilbake, sa Elekanida: «Nå har jeg gitt dere en utdanning i hjertekirurgi. Nå må dere vise at dere kan operere hjerter. Når dere har vist meg det, skal jeg se om jeg kan skaffe penger til en hjerte-lungeomaskin», gjengir Lie og legger til:

– Det er litt som å si at nå har jeg bygd et svømmebasseng til deg. Når du har vist at du kan stupe fra femmeteren, skal jeg fylle vann i bassenget.

Foto: Heiko Junge/NTB scanpix

Mons Lie

Født 1938

- Daglig leder for Sosialistiske legers forenings klinikk for seksuell opplysning, 1971–75
- Dr.med. Oslo, 1976
- Avdelingsoverlege, Kar- og thoraxkirurgisk avdeling, Regionsykehuset i Tromsø, 1990–96
- Professor i kirurgi, Universitetet i Tromsø, 1992–97
- Leder for Studiestyret for medisin, Universitetet i Tromsø, 1994–96
- Leder for Norske leger mot atomvåpen, 1992–96
- Æresdoktor ved Det nordrussiske medisinske universitet, 1997
- Avdelingsoverlege ved Thoraxkirurgisk avdeling, Oslo universitetssykehus, Ullevål, 1996–2002
- Senterdirektør, Hjerter- og lungesenteret, Oslo universitetssykehus, Ullevål, 2002–06
- Leder av Hjerter- og karrådet i Nasjonalforeningen for folkehelsen, 1998–2010

Lenin lever

Da den første dårlige hjertepasienten ble innlagt, hadde de to ferske hjertekirurgene ikke noe valg. Pasienten ville uansett ikke overleve reisen til Moskva.

– De utførte sin første aortokoronare bypass på et bankende hjerte – uten hjertelunge-maskin. Det var også første gang de to gjorde en sternumsplitt. De hadde ikke engang sternumsag, men brukte en giglisag, en slags trådsag, forklarer Lie.

Neste dag sto det på forsiden i Arkhangelsk' største avis: *Lenin lever!* Pasienten het Lenin.

Fra den dagen var hjertekirurgi et tilbud også til befolkningen i Arkhangelsk-regionen. Gjennom det mangeårige samarbeidet med sykehuset i Tromsø, og senere også Ullevål, Rikshospitalet og Brompton sykehus i London, ledet av Lie, ble det etter hvert bygd opp en komplett hjertekirurgisk avdeling i Arkhangelsk.

Nei til atomvåpen

I en konfliktfylt verden er han opptatt av at medisinen kan brukes til fredsskapende samarbeid.

– Jeg beklager sterkt de krefter i Norge som vil gjøre Russland til vår fiende. Vi

har tradisjonelt hatt et godt samarbeid med Russland. De har aldri truet oss, og vi har mye felles. Russiske soldater har stått på norsk jord én gang, og det var i 1944–45 da de frigjorde Finnmark. Da reiste de det norske flagget på hver eneste skanse de erobret og trakk seg tilbake, forteller Lie.

Han har selv opplevd krigen og måtte flykte med sin familie til England da han var liten. Fem år gammel begynte han på skole like utenfor Oxford, og han studerte senere medisin i Newcastle. Det sies at han snakker perfekt Oxford-engelsk og siterer engelsk lyrikk som en innfødt. Sitt nære forhold til engelsk kultur får jeg ham likevel ikke til å utdype. Igjen sniker jeg meg til å snakke om noe ikke-faglig. Faren, Nils Lie, var forlagsmann og nær venn av Nordahl Grieg. Sammen skrev de Norges første påskekrim, *Bergenstoget plyndret i natt!*, under pseudonymet Jonatan Jerv. Et spennende poeng, synes jeg, men heller ikke dette mener Lie det er verdt å snakke om. Når jeg derimot leder samtalen inn på hans engasjement mot atomvåpen, blir han langt mer snakkesalig. Han legger mer enn gjerne frem detaljer fra sin første antiatomvåpenmarsj og sitt arbeid med foreningen Norske leger mot atomvåpen.

– Verdens 15 000 atomvåpen representerer den største trusselen menneskeheten i dag står overfor. Den store spenningen i verden øker risikoen for at atomvåpen kan bli brukt. Det finnes bare én kur, og det er forbud og avskaffelse. Under FN-avstemningen i fjor stemte Norge mot et forbud mot atomvåpen, sammen med 38 andre land. Sverige derimot, sammen med 123 andre, stemte for, forteller Lie, åpenbart oppgitt over Norges ståsted. Han håper at Norge gjør som Sverige neste gang.

Liv og død

Engasjementet for internasjonalt fredsarbeid og et mer rettferdig helsevesen er utrettelig.

– Da jeg startet et kontor for internasjonalt samarbeid ved Ullevål sykehus, var hensikten i større grad å utnytte ekspertisen som finnes ved universitetssykehusene til statlig norsk medisinsk bistand. Et arbeid som for øvrig er blitt fremragende videreført av dagens leder. Som en del av dagens kommersialisering i medisinen, har man fått en økende subspecialisering. Dette har forsterket kløften mellom dem som har og dem som ikke har tilgang til medisinske tjenester, sier Lie.

Han snakker litt fortere og mer engasjert nå.

– Hovedutfordringen til dagens medisin er å minske denne kløften.

Sentraliseringen av norsk sykehusmedisin med nedleggelsen av lokalsykehus og fjerning av kirurgi ved de perifere sykehusene som er igjen, er urovekkende, mener Lie.

Sentralisering er definitivt ikke blant den tidligere avdelingsoverlegens favorittord.

Sammenslåingen av Oslos tre hovedsykehus mottar lite anerkjennelse fra Lie. Han husker ennå tiden i 2009 det ble kjent at de tre skulle bli til ett stort: Oslo universitetssykehus. Han hadde den gang ansvaret for omvisningen av en delegasjon av kinesiske helseadministratorer og helsepolitikere som

«Verdens 15 000 atomvåpen representerer den største trusselen menneskeheten i dag står overfor»

kom på besøk til Ullevål sykehus. Han fortalte dem at Ullevål med sine 7 000 ansatte etter hvert ville bli slått sammen med to andre sykehus i byen og bli til ett, med 22 000 ansatte.

– En av de kinesiske helsearbeiderne spurte meg «Hvorfor i all verden gjør dere det?». «Jeg har stilt det samme spørsmålet uten å få svar, så det vet jeg ikke», svarte Lie og fortsetter historien:

– «Det er ikke mulig å drive et sykehus med 22 000 ansatte og én ledelse», sa kineseren og fortsatte: «til det er et sykehus en for komplisert bedrift».

Med en britisk tendens til «understatement» gjengir Lie sitt svar til den kinesiske helsearbeideren: «Jeg ser ditt poeng», sa jeg da.

Hans bekymring er likevel ikke bare begrenset til norsk sykehusmedisin. Engasjementet for internasjonal ulikhet innenfor en rekke helsespørsmål er aldri langt unna.

– *The Lancets* kommisjon for global kirurgi har avdekket at fem milliarder mennesker ikke har tilgang til kirurgi. Kostnaden ved å gi dem et kirurgisk tilbud er beregnet til 350 milliarder dollar, en tiendedel av hva det koster ikke å ha det, summerer Lie.

Han har erfart at det er mulig å jobbe globalt for en bedre helsetjeneste, og for fire år siden var han tilbake på sykehuset i Arkhangelsk for å feire 20-årsjubileet for den første hjerteoperasjonen.

– Samarbeidet med Norge ble berømmet, og det ble lagt frem detaljer rundt de 7 600 hjerteoperasjonene som var blitt utført ved sykehuset i disse årene. Resultatene er nå fullt på høyde med vestlig nivå, opplyser den pensjonerte hjertekirurgen.

– Og Lenin, hvordan gikk det med ham?

– I 2013 levde Lenin fremdeles. Han var ingeniør i fullt arbeid etter operasjonen. Hvert år kom han opp på hjertekirurgisk avdeling på dagen for sin operasjon, knepet opp skjorten, viste frem arret og sa: «Jeg lever!», forteller Mons Lie og humrer.

For hjertet er livet enkelt. Det slår så lenge det kan, skriver Knausgård i *Min kamp*. Med hjelp fra denne hjertekirurgen er det blitt enklere for enda flere.

Charlotte Lunde
charlottelunde@me.com